SlavVaria 1/2021. 327–337
DOI: 10.15170/SV.1/2021.327

PÁTROVICS PÉTER
(Budapeszt, Węgry)

Kilka uwag na temat nauczania aspektu polskiego czasownika

Abstrakt: Niniejszy artykuł omawia niektóre problemy związane z nauczaniem aspektu polskiego czasownika, rzucając jednocześnie światło na lingwistyczne podłoże teoretyczne lingwistycznego opisu słowiańskiej kategorii aspektu. Autor analizuje słowiańską kategorię aspektu pod kątem dwóch możliwych podejść: językoznawstwa kognitywnego i gramatyki funkcjonalnej, podkreślając przy tym wagę istnienia pomocy dydaktycznych, a mianowicie strukturalnego słownika aspektowego czasowników polskich oraz podręczników dla nauczycieli omawiających teorie nauczania aspektu polskiego czasownika.

Słowa kluczowe: aspekt polskiego czasownika, językoznawstwo kognitywne, gramatyka funkcjonalna, funkcjonalne pola semantyczne, strukturalne słowniki aspektowe, teorie nauczania aspektu

Zagadnienie, które proponujemy omówić w niniejszym artykule, to próba zbadania metod, które wyjaśniłyby studentom uczącym się języka polskiego jako obcego, jak funkcjonuje kategoria aspektu czasownika[1]. Jak powszechnie wiadomo, języki często używają różnych środków do przekazywania podobnych treści, a wiele z nich nie posiada środków gramatycznych do wyrażenia pewnych znaczeń. Jest to jeden z głównych powodów utrudniających zrozumienie funkcjonowania kategorii aspektu osobom, których język ojczysty taką kategorią gramatyczną nie dysponuje. Zanim jednak przejdziemy do omówienia niektórych zagadnień związanych z problemem nauczania aspektu polskiego czasownika, chcielibyśmy zwrócić uwagę na niektóre charakterystyczne cechy samego aspektu. Proponujemy tutaj raczej ogólną jego definicję, która wymaga jednak bardziej szczegółowego wyjaśnienia. Zgodnie z nią, aspektem jest informacja o przebiegu czynności w wypowiedzi. Informacja ta może być zakodowana na różnych poziomach językowych, takich jak morfologia, syntaktyka[2] lub tekst. W związku z powyższą definicją należy również zaznaczyć, że aspekt jest uznawany za uniwersalną kategorię językową.

[1] Podobne zagadnienia zostały już poruszone w kilku naszych wcześniejszych studiach (zob. PÁTROVICS 2001: 57–64, 2015: 212–218).

[2] Informacja o aspekcie jest wyrażana na poziomie morfologicznym w językach słowiańskich, podczas gdy w języku węgierskim pojawia się ona głównie na poziomie syntaktycznym (por. JÁSZAY, TÓTH 1987: 14, KIEFER 2006: 26, PÁTROVICS 2018: 47).

Większość języków w jakiś charakterystyczny dla siebie sposób wyraża, czy akcja jest jeszcze w toku, czy jest już zakończona w momencie wypowiedzi. Akcja niedokonana, w przeciwieństwie do dokonanej, może zostać zatrzymana, przerwana, a następnie wznowiona na dowolnym etapie jej rozwoju. Akcja dokonana stanowi natomiast niepodzielną całość. Można zatem stwierdzić, że struktura czasowa czasownika niedokonanego może, dokonanego zaś nie może być podzielona na odrębne jednostki czasowe. Czasownik niedokonany przedstawia wewnętrzną strukturę sytuacji niezależnie od jej granic[3], podczas gdy czasownik dokonany przedstawia sytuację z jedną lub dwiema granicami, tj. w jej fazie początkowej, końcowej lub zakończonej. Istota semantycznej definicji aspektu słowiańskiego polega na tożsamości znaczenia leksykalnego czasownika niedokonanego i jego partnera, czasownika dokonanego.[4] Niezależnie od wskaźników syntaktycznych czasowniki słowiańskie mogą przedstawiać sytuację w rozwoju (aspekt niedokonany) lub całościowo (aspekt dokonany); w fazie początkowej, środkowej lub końcowej; jako pojedynczą (aspekt dokonany) lub powtarzalną, iteratywną (w wyrażaniu tego znaczenia biorą udział oba aspekty, tj. dokonany i niedokonany).[5] Aspekty dokonany i niedokonany, często ściśle powiązane z kategorią czasu[6] i rodzajami czynności,[7] to dwie podstawowe kategorie aspektowe, które można znaleźć w wielu językach świata.

---

[3] Ograniczoność to obecność co najmniej jednej granicy w wewnętrznej strukturze czasowej sytuacji, w której występuje ograniczoność początkowa i końcowa w przedziale czasowym. Ograniczoność w czasie to realizacja sytuacji w zamkniętym przedziale wzdłuż osi czasu deiktycznego; np. niedokonana forma czasowników telicznych przedstawia sytuacje w ich środkowej fazie, ukierunkowane na osiągnięcie wewnętrznej granicy, podczas gdy formy dokonane czasowników telicznych przedstawiają sytuacje po osiągnięciu wewnętrznej granicy.

[4] To wyjaśnia, dlaczego nie można uznać czasowników takich jak *szukać* i *znaleźć* oraz *żyć* i *umrzeć* za pary aspektowe (por. JÁSZAY 2013: 383).

[5] Wbrew powszechnemu przekonaniu, cecha iteratywności czyli powtarzania się czynności nie łączy się tylko z aspektem niedokonanym, w samej rzeczy jest ona raczej cechą semantyczną neutralną wobec aspektu.

[6] Języki słowiańskie, nie tylko bułgarski (zob. STAMBOLIEVA 2008), ale także rosyjski i polski, są dość dobrymi przykładami przenikania się aspektów i czasów. Angielskie formy tzw. „continuous" czyli czasu „sprawozdawczego" (innymi słowy „relacjonującego" lub „opisującego zdarzenia akurat się dziejące") są jednocześnie formami aspektowymi i czasowymi, w rzeczywistości są one różnymi formami czasu aspektu progresywnego (BRISARD 2005: 65–82; PÁTROVICS 2004a: 133). Heinz Vater (VATER 2000: 87–107) stawia w swoim studium o niemieckim czasie „Perfekt" pytanie, czy ten czas w języku niemieckim jest tylko czasem, aspektem, czy też mieszaniną tych dwóch?

[7] Większość lingwistów uważa rodzaje czynności (lub *Aktionsarten*) za kategorię słowotwórczą i używa tego terminu tylko w związku z czasownikami prefigowanymi (i sufigowanymi), inni natomiast interpretują je jako kategorię semantyczną i stosują ten termin do całego systemu werbalnego.

Zauważmy również, że gramem opisany głównie jako sufiks czasu może często mieć różne dodatkowe znaczenia modalne. Nie przypadkiem koncepcja tzw. TAM (tense – aspect – modality) tj. „czas – aspekt – modalność", dobrze znana w literaturze językoznawczej, pochodzi ze świata anglojęzycznego (TRASK 2007: 295). W trakcie nauczania aspektu szczególnie ważne jest zwrócenie uwagi studentom na wspomniane powyżej znaczenia dodatkowe.

Zauważmy ponadto, że diachronicznie istnieją wzajemne powiązania między złożonością systemu czasów gramatycznych i systemem aspektowym danego języka. W językach, w których złożony system czasów gramatycznych ulega erozji, jego rolę częściowo lub całkowicie przejmuje zazwyczaj rozwijająca się kategoria aspektu, lub wręcz przeciwnie, osłabienie niegdyś silnej kategorii aspektu często otwiera drogę do rozwoju bardziej złożonego systemu czasów gramatycznych. Dobrym przykładem tych pierwszych może być współczesny język polski lub rosyjski. Jeśli chodzi o język staro-cerkiewno-słowiański, to jego niegdyś złożony i rozwinięty system czasów później uległ erozji tak zresztą jak w większości współczesnych języków słowiańskich z wyjątkiem bułgarskiego i macedońskiego. W języku gotyckim i staro-wysoko-niemieckim natomiast miał miejsce proces o przeciwnym kierunku: silna kategoria aspektu czasownikowego stopniowo obumierała, torując drogę do powstania bardziej złożonego systemu czasów gramatycznych. Proces ten daje się dobrze zaobserwować już od okresu średnioniemieckiego (zob. PÁTROVICS 2000: 69–86).[8]

Co więcej, z obserwacji lingwistycznych wynika również fakt, że istotna w danym języku opozycja aspektowa zawsze musi mieć człon morfologicznie nacechowany. Dotyczy to zwłaszcza języków, w których aspekt nie jest kompozycyjny.[9] W języku angielskim np. występują progresywne formy czasownika, podczas gdy w słowiańskiej opozycji aspektowej często dokonane odpowiedniki form niedokonanych są nacechowane.[10]

Dany język lub pewien jego podsystem można opisać w ramach różnych modeli lub paradygmatów językowych. Jednym z nich jest model kognitywny, który nie uważa języka za stabilny i racjonalny system, oparty na ścisłych i absolutnych zasadach. Owszem, Bańczerowski może mieć rację, stwierdzając, że racjonalizacja całej naszej działalności językowej (a mianowicie użycia aspektu) jest drugorzędna, jest wytworem stanu poprzedzającego, i w rzeczywistości jest to działalność oparta na innych zasadach (BAŃCZEROWSKI 2008: 28).

---

[8] Chociaż Jászay do pewnego stopnia akceptował możliwość odwrotnej proporcjonalności między rozwiniętym systemem aspektu a systemem czasów gramatycznych danego języka, to poczynił on również kilka krytycznych uwag na temat wyniku naszych badań (por. KRÉKITS, JÁSZAY 2008: 163).

[9] Oznacza to, że wartość aspektowa czasownika określa wartość aspektową całego zdania.

[10] Dokładniej rzecz ujmując, opozycja aspektowa w językach słowiańskich wyraża się najczęściej za pomocą prefiksalnego członu dokonanego lub sufiksalnego członu niedokonanego pary aspektowej.

Prawdopodobnie modele językowe (i aspektowe), które tworzymy dzięki naszej eksplicytnej wiedzy, opartej na analizie gotowych produktów językowych, nie odzwierciedlają wiernie funkcjonowania języka (i kategorii aspektu). Nie odzwierciedlają one również sposobu, w jaki native speakerzy, odtwarzając język i aspekt, używają ich podczas codziennej komunikacji.

Zgodnie z modelem kognitywnym język można raczej opisać jako „ciągłą działalność", która nie ma sztywnej struktury. Wręcz przeciwnie, stale się zmienia, oferując miejsce dla niezliczonych nieprawidłowości. Stosunkowo łatwo przyznać, że można z powodzeniem operować korpusem językowym zawierającym jednostki o liczbie X tylko wtedy, gdy zapamiętuje się każdy z jego segmentów osobno, aby w nagłych przypadkach można było je wydobyć z pamięci. Strategię tę, która oznacza także ignorowanie reguł językowych, Bańczerowski nazwał reprodukcyjną (por. BAŃCZEROWSKI 2008: 31; zob. także BÁRDOS 2000: 69–72). Jest on następnego zdania:

Jeżeli w dłuższej perspektywie rozważymy język jako warunek zabezpieczający jego istnienie i jeśli spróbujemy nie wyobrażać sobie języka jako obiektu abstrakcyjnego, ale jako bytu, reprodukcja – nawet jeśli czasami wydaje się ona nieuporządkowana i nielogiczna – będzie bardziej ekonomiczna i sensowna niż strategia generatywna. Ściślej mówiąc, jest to jedyny możliwy sposób zrozumienia niekończącego się, gigantycznego i niezwykle złożonego zjawiska zwanego językiem, które reprezentuje użytkowników języka przez całe ich życie językowe (BAŃCZEROWSKI 2008: 31).[11]

Na podstawie danych z badań kognitywnych można stwierdzić, że fragment komunikacyjny (FK) można uznać za podstawową jednostkę użycia językowego. Ten fragment to:

… stały i różnie ukształtowany segment mowy pamięci językowej przechowywanej w ludzkim mózgu, który jest używany przez mówiącego do tworzenia i interpretowania wypowiedzi (BAŃCZEROWSKI 2010: 35–36; zob. także BAŃCZEROWSKI 2008: 36 i 2017: 29–41).[12]

Na podkreślenie zasługuje fakt, że nie tylko w języku węgierskim, ale także w większości języków słowiańskich, istnieją pewne przedrostki czasownikowe, które poza funkcją wyrażania aspektu dokonanego, wywołują również określone schematy i scenariusze. Ponadto gotowe jednostki, większe niż słowa, zwane fragmentami dyskursu i ich interpretacje pozycyjne są przechowywane w naszej pamięci wraz z ich kontekstem znaczeń (por. CSERESNYÉSI 2004: 26).[13]

Ponieważ kognitywiści uważają, że podstawowe jednostki języka składają się z tych z góry utworzonych i całkowicie równych względem siebie fragmen-

---

[11] Tłumaczenie własne.

[12] Tłumaczenie własne.

[13] Ten wcześniej uznany, ale od dawna jawnie nie wypowiedziany fakt wykorzystywany był także w metodach nauczania języków – np. w tzw. „metodzie armii" *(Army Method)* oraz „stopniowanej metodzie bezpośredniej" *(Graded Direct Method)* (por. BÁRDOS 1988: 67–69).

tów komunikacyjnych, odrzucają oni myśl o hierarchicznej strukturze systemów językowych. Na użycie aspektów w danym języku wypływają przede wszystkim struktury określane jako „sytuacyjnie adekwatne" przez daną społeczność językową przy opisywaniu konkretnej sytuacji,[14] a także zgodność niektórych fragmentów komunikacyjnych (FK). Obydwa przypadki zależą od tego, jak pewne struktury zdołały osiągnąć poziom konwencjonalności na podstawie określonych sytuacji (potencjał sytuacyjny) i jak one mogą być połączone ze sobą (potencjał fuzji / kompatybilność) w danej społeczności językowej. Na przykład w przypadku języka rosyjskiego i polskiego, różnica w użyciu aspektu może wynikać z odmiennego potencjału sytuacyjnego fragmentów komunikacyjnych, ponieważ w historii tych dwóch języków niektóre fragmenty komunikacyjne uległy odmiennej konwencjonalizacji. W rezultacie, pomimo znacznej liczby podobieństw, w użyciu kategorii aspektu tych dwóch języków, zdarzają się przypadki, gdy różne fragmenty komunikacyjne (FK) są w nich uważane za sytuacyjnie adekwatne do opisu tej samej sytuacji. Niektóre strukturalnie podobne konstrukcje są kompatybilne w języku rosyjskim, więc mogą się one połączyć, podczas gdy w języku polskim nie. Biorąc to wszystko pod uwagę, reguły językowe rządzące użyciem kategorii aspektu – i opisane przez gramatyków – w oczach kognitywistów wydają się być raczej wyrafinowanymi wyjaśnieniami typu *a posteriori*.

Do opisu czynności dokonanych lub niedokonanych native speakerzy, mając pełną kompetencję komunikatywną, używają sytuacyjnie adekwatnych i intuicyjnie dobrze sformułowanych fragmentów komunikacyjnych zgodnie z tradycjami danej społeczności językowej, nie zdając sobie sprawy ze znaczenia terminów takich jak aspektualność, ograniczoność czy teliczność. W ten sposób native speakerom udaje się dotrzeć z pola teoretycznego do pola praktycznego określonej realizacji bez stosowania abstrakcyjnych reguł, ale wyszukując i wykorzystując jako punkty wyjścia poszczególne fragmenty komunikacyjne zapisane w ich pamięci. Dlatego wybierają oni odpowiednie fragmenty komunikacyjne, aby je połączyć w oparciu o ich konwencjonalny i zinternalizowany potencjał sytuacyjny, a także schematy kompatybilności.

Jak udało nam się wcześniej przedstawić, model kognitywny odpowiednio odzwierciedla sposób, w jaki ten segment języka (tj. kategoria aspektu czasownika) jest stosowany przez rodzimych użytkowników języka. Jest natomiast mniej odpowiedni do przedstawienia tego segmentu jako kategorii rządzonej regułami, które mogą być używane w nauczaniu języków obcych i są przystępne, i zrozumiałe, dla uczących się np. języka polskiego jako obcego. Być może mogłoby to wyjaśnić, dlaczego László Cseresnyési za Hjelmslevem i Chomskym podkreśla, że *„istnieje prawdziwa refleksja nad uzasadnieniem*

[14] W języku polskim np. zwykle używamy fragmentów komunikacyjnych (FK) zawierających czasownik dokonany do opisania nagłych wydarzeń lub zakończonych czynności z wynikiem, podczas gdy używamy fragmentów komunikacyjnych (FK) zawierających czasownik niedokonany do wyrażenia nawyków.

powodu, dla którego językoznawstwo strukturalne podejmuje wszelkie wysiłki, aby zdefiniować język … jako system formalny" (CSERESNYÉSI 2004: 8). Bańczerowski podkreśla również, że są pewne przypadki, kiedy takie podejście jest konieczne (BAŃCZEROWSKI 2008: 28).

Zgadzając się z powyższymi opiniami, należy zwrócić uwagę, że np. nauczanie języka obcego może być przypadkiem, w którym konieczne jest opisanie języka jako systemu formalnego. Uczący się języka obcego podążają zupełnie inną drogą w trakcie nauki języka niż native speakerzy podczas akwizycji mowy. Te dwa różne procesy nie są nawet porównywalne pod względem styczności z językiem (exposure). Dlatego modelowanie akwizycji mowy na lekcji języka obcego może skończyć się tylko fiaskiem. Uczący się języków obcych potrzebują jasnych zasad akceptowalnego używania języka (w tym i aspektu). Modele językowe opisujące język jako system hierarchiczny są podstawą do badania funkcjonowania kategorii językowych i sformułowania dla nich reguł. Teoria gramatyki funkcjonalnej będąca jednym z tych modeli jest innym sposobem opisu języka i jednej z jego kategorii (aspektu) niż podejście kognitywne.

Model ten oferuje elastyczne ramy teoretyczne do przedstawiania różnych struktur językowych. Zgodnie z tą teorią można wyróżnić kilka kategorii, które w terminologii lingwistycznej nazywane są funkcjonalnymi polami semantycznymi (FPS). Mają one być szersze niż same kategorie. Słowiańską opozycję aspektową również można interpretować jako centralną część pola semantycznego, tj. funkcjonalną i semantyczną nadkategorię aspektualności, której peryferia kształtują niezgramatykalizowane (nie oddzielone morfologicznie) rodzaje czynności. W przeciwieństwie do tego marginalnego obszaru, w językach słowiańskich istnieje jądro semantyczne, centrum aspektualności, oparte na opozycji dwóch serii form gramatycznych: dokonanej i niedokonanej, oznaczonej zespołem cech gramatycznych.[15]

Idea podobieństwa pól do kategorii gramatycznych jest podstawą przedstawianej tu teorii (por. БОНДАРКО 1983: 76–115; JÁSZAY 1993: 7–9), która ostatecznie wywodzi się z koncepcji Praskiego Koła Lingwistycznego. Zgodnie z nią system językowy jest przestrzenią o nierównomiernej gęstości, którą można opisać na zasadzie: centrum – peryferia – przejście. Języki można

[15] a) Niektóre polskie czasowniki dysponują trzema paradygmatami temporalnymi (przeszły, teraźniejszy i przyszły, np. *pisałem/łam, piszę, będę pisał(a)*), inne zaś dysponują tylko dwoma (przeszły i nieprzeszły, np. *napisałem/łam, napiszę*), gdzie formy nieprzeszłe wykazują formalne cechy praesens, ale semantyczną funkcję futurum (tj. futurum perfectum); b) czasowniki dokonane nie łączą się z czasownikami fazowymi (*on zaczął czytać te gazety* ale nie **on zaczął przeczytać te gazety*; c) trzecia cecha dotyczy pewnych ograniczeń tworzenia form imiesłowowych (ich szczegółowe wyjaśnienie można znaleźć w każdym podręczniku do gramatyki polskiej) (por. COCKIEWICZ, MATLAK 1995: 9).

podzielić na poszczególne grupy ze względu na stopień gramatykalizacji kategorii aspektu (zob. JÁSZAY 1993: 64–69; PÁTROVICS 2004b: 54–77).[16]

Jeśli chodzi o język węgierski, można go zaliczyć zarówno do grupy B, jak i do grupy C. Chociaż w języku węgierskim brakuje morfologicznego jądra aspektualności, co powoduje wiele problemów dla Węgrów uczących się języków słowiańskich, jednak istnieją pewne środki językowe, które mogą wyrażać znaczenia aspektowe: a) w wielu przypadkach znaczenia słowiańskich prefiksalnych par aspektowych można oddać za pomocą ich węgierskich odpowiedników z prefiksem, np. węgierski przedrostek *meg-* zwykle oznacza czynność dokonaną; b) akcentowane dopełnienie bliższe w języku węgierskim również wskazuje na dokonaność czynności; c) jeśli przedrostek czasownikowy w języku węgierskim występuje w postpozycji (tj. w pozycji po czasowniku), to często wyraża to progresywną akcję, czyli akcję będącą w toku.[17] Trzeba nadmienić jednak, że środki te nie są w języku węgierskim regularne i dlatego nie należy ich nadmiernie uogólniać, ponieważ mogą one wprowadzać w błąd. Poza tym nie należy zapominać i o tym, że w niektórych przypadkach język węgierski pozostaje obojętny wobec aspektu.[18]

Biorąc pod uwagę powyższe cechy, język węgierski wydaje się być dosyć heterogeniczny pod względem aspektologicznym. Opierając się na trzecim przykładzie w przypisie 17., język węgierski należy do grupy B, podczas gdy czwarty przykład wydaje się temu zaprzeczać. Fakt, że język węgierski nie należy do grupy A i jego niejednorodny charakter aspektowy sprawia, że wę-

---

[16] Zgodnie z tą teorią można utworzyć co najmniej trzy podstawowe grupy: (A) – aspekt jest zgramatykalizowaną kategorią czasownikową, wyrażoną na poziomie morfologicznym danego języka (języki słowiańskie); (B) – aspekt jest raczej kategorią syntaktyczną, często jest mniej zgramatykalizowany, np. nie ma par aspektowych, tylko jeden, np. aspekt progresywny jest nacechowany morfologicznie (język angielski i częściowo węgierski); (C) – aspekt jest raczej kategorią pojęciowo–semantyczną bez wykładników formalnych. Wartość aspektową można określić tylko na podstawie całej wypowiedzi (język niemiecki i częściowo węgierski)

[17] Krótkie porównanie języka polskiego i węgierskiego ilustruje użycie tych środków, zaznaczonych pogrubioną czcionką: 1) ***Gotował*** *owsiankę.* – ***Főzte*** *a zabkását.* ipf.: ***U****gotował owsiankę.* – ***Meg****főzte a zabkását.* pf.; 2) ***Pisał*** *list.* – *Levelet* ***írt****.* ipf.: ***Na****pisał list.* – *Írt* ***egy*** *levele****t****.* pf.; 3) *Alpiniści powoli* ***wspinali się*** *na górę.* – *A hegymászók lassan* ***másztak fel*** *a hegyre.* ipf.: *Alpiniści* ***wspięli się*** *na górę.* – *A hegymászók* ***felmásztak*** *a hegyre.* pf.

[18] Porównanie języka węgierskiego z polskim pokazuje to: 4) *Amikor* ***elmentem hazulról****, eszembe jutott, hogy nincs nálam az útlevél.* – *Kiedy* ***wychodziłem/wyszedłem z domu****, zauważyłem, że nie mam przy sobie paszportu.* Czasownik węgierski *elmentem* 'wyszedłem/wychodziłem' można tu interpretować zarówno jako dokonany, jak i niedokonany, por. angielskie *When I was leaving / After I had left, I realized that I didn't have my passport on me.*

gierskim użytkownikom języka jako ojczystego niezwykle trudno jest opanować przyjęte w językach słowiańskich reguły użycia aspektu. Autorzy *Strukturalnego Słownika Aspektowego Czasowników Polskich*, Wacław Cockiewicz i Anna Matlak we wstępie do swojej pracy piszą, że:

Uczenie się i nauczanie słownictwa werbalnego w ogóle niesie ze sobą problemy, które nie występują poza tą częścią leksyki […] Ma to związek przede wszystkim z charakterem derywacji czasownikowej. Od jednego rdzenia czasownikowego (simplicium) tworzy się większą liczbę leksemów werbalnych, przy czym formalne eksponenty tej derywacji nie są regularne, niezależnie od tego, czy są one morfologiczne […] czy też syntaktyczne (COCKIEWICZ, MATLAK 1995: 7).

Autorzy dodają do powyższego również, że:

W języku słowiańskim rzecz jest jeszcze bardziej złożona z powodu wzajemnych powiązań morfologii werbalnej z gramatyczną kategorią aspektu. Praktycznie oznacza to, że uczący się musi posiąść umiejętność rozróżniania, który spośród wielu derywatów prostej bazy czasownikowej […] jest partnerem aspektowym tego wyjściowego simplicium, a które wykazują zmiany znaczeń leksykalnych (COCKIEWICZ, MATLAK ibid.).

Oprócz powyższych należy także zauważyć, że w przypadku języków słowiańskich mało dyskretne rozgraniczenie między derywacją aspektową i leksykalną, a niezmiernie rozwinięta homonimia aspektowa również komplikuje sytuację uczącego się języka polskiego jako obcego. Odnośnie homonimii aspektu w polszczyźnie zob. COCKIEWICZ, MATLAK 1995: 16–17; PÁTROVICS 2018: 69–92; SALONI 1996: 4–5.

Wszystkie powyższe stwierdzenia zdają się potwierdzać pogląd, że oprócz wyliczenia podstawowych znaczeń aspektu dokonanego i niedokonanego, oraz opisu podstawowych reguł użycia aspektu w językach słowiańskich, uporządkowane i przejrzyste przedstawienie systemu derywacyjnego słowiańskiego (polskiego) czasownika w formie gniazd słowotwórczych wydaje się konieczne. Wielokrotnie przywoływani w tekście autorzy, Wacław Cockiewicz i Anna Matlak ostrzegają przed możliwymi konsekwencjami braku takiej systematyzacji następującymi słowami:

Brak tego rodzaju uporządkowania powoduje bowiem ciągłą niepewność uczącego się przy wyborze formy czasownika i wywołuje wrażenie, że całe słownictwo werbalne języka polskiego (słowiańskiego) stanowi pozbawiony porządku, nie dający się ogarnąć zbiór elementów (COCKIEWICZ, MATLAK 1995: 18).

Chociaż pozycja języka rosyjskiego jest wyjątkowo dobra z punktu widzenia nauczania aspektu,[19] innym językom słowiańskim często brakuje odpowiedniego

[19] Oprócz wyżej wymienionych prac odsyłamy tutaj tylko do niektórych książek na ten temat (zob. KRÉKITS 1997; ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ 1997; LEHMANN 1997. Więcej o projekcie słownika aspektowego V. Lehmanna, p. PÁTROVICS 2018: 114–115).

materiału, takiego np. jak podręczniki i słowniki aspektowe.[20] Trzeba nadmienić jednak, że niektóre prace traktujące głównie o aspekcie w języku rosyjskim, czasami nawiązują i do aspektu innych języków słowiańskich, m.in. także do aspektu polskiego czasownika (zob. ПЕТРУХИНА 2000; KRÉKITS, JÁSZAY 2008: 159–175). Nauczyciele tzw. mniejszych języków słowiańskich są często niedoświadczeni w nauczaniu słowiańskiego aspektu czasownikowego, a ich nieznajomość lingwistycznego podłoża aspektualności powoduje, że zagadnienie to stosunkowo rzadko porusza się na seminariach i warsztatach językowych. Konsekwencją tego jest to, iż nauczania tej ważnej kategorii językowej nie prowadzi się na odpowiednim poziomie. Negatywne skutki powyższych faktów odzwierciedlają się również w stosunkowo niskim poziomie znajomości językowej studentów, co jest szczególnie widoczne w ich użyciu aspektów czasownikowych.

Niniejszy artykuł można podsumować dwoma stwierdzeniami. Z jednej strony istnieje paląca potrzeba szczegółowego usystematyzowania i przedstawienia derywacji słowiańskich czasowników w formie strukturalnego słownika aspektowego,[21] z drugiej zaś strony należałoby opracować teoretyczne podstawy nauczania Węgrów aspektu czasowników pojedynczych języków słowiańskich.[22] Obydwie rzeczy wypełniłyby lukę w nauczaniu wielu języków słowiańskich i mogłyby być istotną pomocą w nauczaniu słowiańskiego systemu werbalnego sprawiającego tyle trudności Węgrom.

---

[20] Należy jednak pamiętać, że istnieje kilka podręczników poświęconych kategoriom werbalnym odnośnie języka polskiego, a także słowackiego, zob. GARNCAREK 2001, KRÁLIK 1997.

[21] Polsko-angielski strukturalny słownik aspektowy już istnieje (zob. COCKIEWICZ, MATLAK 1995), a polsko-węgierski strukturalny słownik aspektowy został napisany przez nas samych. Tom ten, zawierający słownik aspektowy jako suplement, omawia także ważniejsze zagadnienia związane z aspektem polskiego czasownika (zob. Pátrovics 2018). Ta część słownika mogłaby być dalej rozszerzona i można by napisać także jej odpowiednik węgiersko-polski, który służyłby pomocą i redaktorom i lektorom uczestniczącym w projekcie wielkiego słownika węgiersko-polskiego.

[22] László Jászay, rusycysta-aspektolog, opublikował swoją pracę o teoretycznych podstawach nauczania rosyjskiego aspektu czasownikowego w 2019 roku (JÁSZAY 2019). Niektóre wyniki tej pracy, zaadaptowane do języka polskiego, mogłyby naszym zdaniem dobrze posłużyć do stworzenia ram teoretycznych nauczania również polskiego aspektu czasownika (w związku z tym zob. także PÁTROVICS 2006: 325–333; 2015: 212–218).

Wykorzystana literatura

BAŃCZEROWSKI J. (2008) A világ nyelvi képe. A világkép, mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2008.

BAŃCZEROWSKI J. (2010) Nyelv, nyelvhasználat és a világ nyelvi képe // Világkép a nyelvben és a nyelvhasználatban. Bárdosi V. (eds). Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2010. 31–40.

BAŃCZEROWSKI J. (2017) Néhány gondolat a nyelvhasználat alapegységéről // Nexus Linguarum. Köszöntő kötet a 80 éves Nyomárkay István akadémikus tiszteletére. Lukács I. (ed.). Budapest: ELTE BTK, Szláv és Balti Filológiai Intézet, Szláv Filológiai Tanszék, 2017. 29–41.

BÁRDOS J. (1988) Nyelvtanítás: múlt és jelen. Budapest: Magvető Kiadó, 1988.

BÁRDOS J. (2000) Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata. Budapes: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000

BRISARD F. (2005) Epistemic interactions of tense and aspect in the English verb. The paradigm of the present // Cognitive linguistics: A User-friendly Approach. Turewicz K. (ed.) Szczecin: University of Szczecin Press, 2005. 65–82.

COCKIEWICZ W., MATLAK A. (1995) Strukturalny słownik aspektowy czasowników polskich. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1995

CSERESNYÉSI L. (2004) Nyelvek és stratégiák avagy a nyelv antropológiája. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2004.

GARNCAREK P. (2001) Czas na czasownik. Materiały do nauczania języka polskiego jako obcego. Polish Verbs – Forms and Usage. Kraków: Universitas, 2001.

JÁSZAY L., TÓTH L. (1987) Az orosz igeaspektusról magyar szemmel. Budapest: Tankönyvkiadó, 1987.

JÁSZAY L. (1993) Лекции по глагольному виду. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993.

JÁSZAY L. (2013) Видовая пара и ее разные трактовки // Studia Slavica Hungarica 2013. 58/2. 377–385. DOI: 10.1556/SSlav.58.2013.2.12

JÁSZAY L. (2019) Az orosz igeszemlélet oktatásának nyelvészeti alapjai. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2019.

KIEFER F. (2006) Aspektus és akcióminőség különös tekintettel a magyar nyelvre. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006

KRÁLIK A. (1997) Slovenské sloveso a jeho používánie. A szlovák ige és használata. Budapešť: Vydavateľstvo Etnikum, 1997.

KRÉKITS J. (1997) Педагогическая грамматика русского глагола. Семантика и прагматика. Szeged: JGYTF Kiadó, 1997.

KRÉKITS J., JÁSZAY L. (2008) Szláv igeaspektus különös tekintettel az orosz nyelvre. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2008.

LEHMANN V. (1999) Aspekt. In: Handbuch der sprachwissenschaftlichen Russistik und ihrer Grenzdisziplinen // Jachnow H. et. al. (eds). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1999. 214–242.

PÁTROVICS P. (2000) Aspektualität – Kasus – Referentialität – Temporalität. Ihre Relation im Deutschen und in den slawischen Sprachen // Aspektualität in germanischen und slawischen Sprachen. Kątny A. (ed.). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2000. 69–86.

PÁTROVICS P. 2001 Aspekt czasownika polskiego w świetle glottodydaktyki // Studia Slavica Savariensia 2001. 1–2. 57–64.

PÁTROVICS P. (2004a) Igeidők az angol és a német nyelvben Képzés – jelentés – használat. Budapest: Anno Kiadó, 2004.
PÁTROVICS P. (2004b) Az aspektus története és tipológiája. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004.
PÁTROVICS P. (2006) Wokół aspektu polskiego czasownika. Uzus i norma // Na chwałę i pożytek nasz wzajemny. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2006. 325–333.
PÁTROVICS P. (2015) Nauczanie aspektu polskiego czasownika // Módszertani Tananyagok és tanulmányok. Dziewońska-Kiss D. et al (eds). Budapest: ELTE, 2015. 212–218.
PÁTROVICS P. (2018) A lengyel igeaspektus kérdései. Lengyel–magyar strukturális aspektusszótár. Budapest: Lengyel Kutatóintézet és Múzeum, 2018.
SALONI Z. (1996) Homonimia hasła w słownikach polskich // Język Polski LXXVI. 4–5.
STAMBOLIEVA M. (2008) Building Up Aspect. A study of aspect and related categories in Bulgarian, with parallels in English and French. Dr Graeme A. D. and Bernhardt K. A. (eds). Bern: Peter Lang AG, 2008.
TRASK P. (2007) Language and Linguistics. The Key Concepts. Abingdon: Routledge, 2007. DOI: 10.4324/9780203961131
VATER H. (2000) Das deutsche Perfekt – Tempus oder Aspekt oder beides? // Aspektualität in germanischen und slawischen Sprachen. Kątny A. (ed.). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2000. 87–107.

БОНДАРКО А.В. (1983) Принципы функциональной грамматики и вопросы языкознании. Ленинград: Наука, 1983.
ПЕТРУХИНА. К.В. (2000) Аспектуальные категории глагола в русском языке в сопоставлении с чешским, словацким, польским и болгарскими языками. Москва: Издательство Московского университета, 2000.
ЗАЛИЗНЯК А.А., ШМЕЛЕВ А.Д. (1997) Лекции по русской аспектологии // Slavistische Beiträge 353. Bd. 7. München: Verlag Otto Sagner, 1997.

Some Remarks On Teaching Polish Verbal Aspect. The present paper draws attention to some problems related to the teaching of the Polish verbal aspect, while also shedding light on the possible theoretical linguistic background of the description of the Slavic aspect category. The author examines the category of the Slavic verbal aspect in terms of two possible approaches: cognitive linguistics and functional grammar emphasizing the importance of teaching aids: a structural aspect dictionary of the Polish verb and teaching manuals presenting the theories about the Polish verbal aspect.

Keywords: Polish verbal aspect, cognitive linguistics, functional grammar, functional semantic fields, structural aspect dictionaries, aspect theories